

חבישת שברים בגבס רפואי (MAGICAST) בשבת

תחבושת הגבס נועדה למנוע תזוזה במקרה של פגיעה בעצמות, מפרקים או שרירים. הגבס מקבע את האזור הפגוע, ובכך נמנעת החמרת המצב, ומתאפשר איחוי הרקמה הפגועה במנח רצוי. מלבד זאת, הוא מונע ומקל על כאבים כתוצאה מהחבלה.

הגבס הינו מְחֻצָּב לבן, המצוי בטבע בשכבות של סלעים רכים. הגבס הוא מינרל רך מאוד המורכב מסידן וסולפט. את אבני המחצב טוחנים ומחממים עד ל-1,300 מעלות צלזיוס, וכ-75% מהמים האגורים במבנה הכימי שלו מתאדים, והוא נהפך לאבקה לבנה ויבשה. הגבס רוכש בכך תכונות חסרי מי גבש, ומשום כך הוא נוטה להתקשות תוך זמן קצר כאשר מוסיפים לתוכו מים, ומכאן נובע השימוש בו לקיבוע איברי גוף שבורים.

חבישת שבר בגבס בשבת עלולה להיות כרוכה בכמה איסורי תורה, משום כך ישנה חשיבות לדעת את שלבי ביצוע הכנתו.

בעבר הכנת הגבס התבצעה באופן מכני, היה נדרש להטיל מים לתוך אבקת הגבס ולגבל אותה עד להיווצרות עיסה ברמת גבישיות מסוימת, ולאחר מכן מריחת הגבס על מקום הפגיעה בצורה יפה ונוחה.

כיום, משתמשים לרוב בגבס רפואי המגיע בצורה של תחבושת גאזה ברוחב 10 ס"מ המצופה בפולימר יבש. לצורך ליפוף הגפה הפגועה בגבס, מלבישים תחילה על הגפה שרוול גמיש, כשכבה ראשונה, כדי לבודד את הרגל מהגבס ולתת לרגל מרווח גמיש ומאוורר. על התחבושת מלפפים רצועת לבד דקה כדי לרפד את האיבר הפגוע, לאחר מכן טובלים את גליל התחבושת היבש במים חמים, ואז מלפפים את התחבושת הרטובה על האיבר הפגוע.

בתוך מספר שניות הגבס מתחיל להתייבש אך הוא עדיין לח וחמים, בשעה הראשונה הגבס עדיין רך ושביר. הייבוש וההתקשות הסופית מושלמים לאחר 24 - 48 שעות. בשעות אלו אי שמירה על תמיכה נכונה של הגפה הפגועה עלולה לגרום לשבירה או עיוות של הגבס ובכך להפריע לריפוי התקין.

השיטה הישנה להכנה והתקנה של גבס היא בעייתית ביותר מבחינה הלכתית בשבת. רבינו הגאון רבי אשר וייס שליט"א בשו"ת מנחת אשר (ח"ג, סי' קכ"ט) כותב כי בעשיית גבס יש חשש לכמה וכמה מלאכות, וזה תורף דבריו¹:

¹ כעין זה כתב בספר באור אש, סי' שכ"ח, אות קט"ז.

א. לש.

בגמרא ובראשונים נחלקו האם יש איסור לישה בנתינת המים לתוך הקמח אף ללא גיבול. המשנה ברורה (סימן שכ"א ס"ק נ') הביא בקצרה את השיטות וסיכם שיש להחמיר ולחשוש לשיטות שיש בזה לישה גמורה. ברצועות הגבס יש חומר אבקתי וכאשר הוא בא במים מתגבל ונעשה מעין בוץ ויש בזה לישה. וכן מובא בשמירת שבת כהלכתה (פרק ט"ז, אות י"ג).

בספר נועם השבת (עמ' ל"ז) כותב כי לישת גפסס [גבס] הינה "לישה עבה", אך אינה אלא תולדה, משום שאינה ראויה לאכילה.

וכן כתב בספר איל משולש (פרק י"ב לש): "עוד מבואר בירושלמי (שבה"ש הלש ס"ד מירושלמי פ"ז דשבת ה"ב) שהמגבל סיד וגבס חייב. ולפי"ז פשוט שה"ה שהמגבל מלט לבנין חייב... לכן הנותן מים בסיד יבש כדי לצבוע בו חייב, וכן המגבל גבס כדי לסתום חור או לגבס שבר חייב. וכן בשבר שיש בו סכנת אבר שמותר לגבסו בשבת, יש לגבל הגבס ולמרחו ע"י נכרי".

ב. ממרח.

העושה גבס צריך למרח כדי ליישר ולגבש את החומר כדי שיהיה מעוצב כראוי כשתייבש ויתקשה, ויש בכך מלאכת ממרח. וכן מובא בשמירת שבת כהלכתה (פרק ט"ז, אות י"ג).

ג. סוחט.

פעמים רבות הגבס סוחט את הגבס מעודפי נוזלים כשהוא מוציא אותו מן המים.

ד. בונה.

יש חשש בונה כאשר מעצבים את הגבס ומחליקים אותו בצורה ומבנה. וכן מובא בשמירת שבת כהלכתה (פרק ט"ז, אות י"ג). בספר שולחן שלמה (שבת ח"ב, סי' ש"ד סעי' א') אוסר יציקת מים על בטון וגבס, משום "בונה".

ה. מכה בפטיש.

מלאכת מכה בפטיש התייחדה לפעולות המהוות "גמר מלאכה", כפי שמצינו בגמרא (שבת עה, ב): "רבה ורבי זירא דאמרי תרוייהו: כל מידי דאית ביה גמר מלאכה - חייב משום מכה בפטיש". ומבאר רש"י (שם עג, א ד"ה מכה בפטיש) "מכה בפטיש - הוא גמר כל מלאכה, שכן אומן מכה בקורנס על הסדן להחליקו בגמר מלאכה". כלומר, לא רק מלאכה שיש בה יצירה וחידוש מסויים אסורה אלא גם פעולת גמר של מלאכה קודמת אסורה בפני עצמה כמלאכת מכה בפטיש. בסיום הכנת הגבס והתקנתו ניתן לו עיצוב סופי - ועל כן יש לחשוש גם למלאכת מכה בפטיש.

כמובן, שהכלל "פיקוח נפש דוחה כל עבירות שבתורה" תקף גם כאן, ולכן בכל מקרה של סכנה מותר לבצע כל טיפול נדרש לשם סילוק הסכנה.² בנוגע לשברים, הכלל הוא שכל שבר פתוח או שבר בעצמות הארוכות שיש בו תזוזה של קצות העצם – הוא נידון כסכנה ומחללים עליו את השבת אפילו בספק. גם חשש לשבר בגולגולת נחשב לפיקוח נפש ומותר לנסוע לבית חולים ולבצע צילומים וכדומה וכל הנדרש. אך כשהשבר אינו פתוח ואין תזוזה של קצות העצם, אין מחללים עליו את השבת במלאכות דאורייתא, ולכן כשברור שאין סכנה, אין לבצע צילום על ידי ישראל וכן אסור להתקין גבס, אך מותר לחבוש את השבר זמנית בסד ותחבושת, ולהמתין למוצאי שבת.

יצוין, כי במקרה של חשש מהחמרה של המצב וכניסה לחשש סכנה, ועל פי הערכת הרופאים אין די בחבישה זמנית עד לאחר השבת, מותר לבצע גבס כדין פיקוח נפש (שמירת שבת כהלכתה פרק לה אות ה).

גם במקרה שבו אין סכנה כללית, עדיין לפעמים הימנעות מגיבוס בשבת עלולה לגרום סכנה לבריאות האיבר הפגוע. מצב זה של "סכנת איבר" נחשב מצב ביניים בין חולי שאין בו סכנה לבין פיקוח נפש. להלכה, מותר במצב זה לעשות אפילו מלאכות דאורייתא על ידי נכרי. לכן, אם לדעת הרופא הימנעות מטיפול כגון ביצוע צילום, או גיבוס, עלולה לסכן את האיבר, יש להתיר את ביצועם על ידי נכרי. הוא הדין למצב שבו מחמת השבר נגרמו למטופל ייסורים כה גדולים עד כדי שחלה כל גופו ונפל למשכב – אם הטיפול בו יש בכוחו להקל סבל זה (ואכן הדבר מצוי בטיפול בשברים).

אם שני תנאים אלו אינם מתקיימים, אין להתיר ביצוע פעולות האסורות מדאורייתא אף על ידי נכרי (שלחן שלמה ערכי רפואה חלק ב עמ' קטז, חוט שני סימן שכח ס"ק יא, נשמת אברהם חלק א', סי שכ"ח סעי' מ"ט).

כמסקנות אלו מעלה רבינו הגאון רבי אשר וייס שליט"א בשו"ת מנחת אשר (ח"ב, סי' ל"ט) וכותב כי כאשר אין סכנה יש לדאוג שרופא נוכרי יכין את הגבס בשבת.

זאת באשר להכנת גבס בשיטה המסורתית שתוארה לעיל. לאחרונה הומצא סוג חדש של גבס הקרוי מגייקסט, בשיטה זו מלבישים על אברי הגפיים הפגועים מעין שרוול מאריג רך, ומעליו שרוול נוסף העשוי מחומר רך ודביק. את השרוול מטבילים במים חמים, ואז מלפפים את הגבס הרטוב על האיבר הפגוע. תוך מספר שניות הגבס מתחיל להתייבש עד שמתקשה.

רבינו הגאון רבי אשר וייס שליט"א בשו"ת מנחת אשר (ח"ג, סי' קכ"ט) מתיר את השימוש בגבס רפואי-כימי, משום שאין בכך איסורי תורה, מכיוון שכל המלאכות נעשות מעצמן. וזה תורף דבריו:

"...בחומר זה אין כל חשש לאף אחת מן המלאכות הנ"ל, אין בו כל חומר אבקתי ואינו נעשה כעין עיסה ובוץ כלל, אלא שהמים גורמים לתגובה כימית הגורמת לחומר להתקשות כאבן אחרי מספר דקות, אין המגבס מחליק וממרח ואינו עוסק בעיצוב הגבס כלל, ומשוי"כ אין בו לא לש ולא סוחט ולא ממרח ולא בונה".

² ארחות שבת חלק ב פרק כ סעיף נג.

יצויין, כי לאחר שהשרוול מולבש על הגפה הפגועה, מתבצעת התאמה קלה של הגבס למבנה היד. בכך היה מקום לחשוש אולי למלאכת מכה בפטיש.

לעיל כתבנו בפשיטות שמלאכת מכה בפטיש התייחדה לפעולות שהן בגדר "גמר מלאכה". זו אכן שיטת כמה מהראשונים. אך שיטה אחרת בראשונים, שאותה האריך לבסס רבינו בעל המנחת אשר בתשובותיו (בעיקר במנחת אשר חלק ב סימנים לג ולד), גורסת כי החיוב הוא על כל "מלאכה חשובה", בין אם היא בגמר מלאכה ובין אם לאו. והנה, ישנו דיון רחב בפוסקים במעשה שגורם למלאכה שנגמרת מאליה, האם גמר המלאכה ייחשב "מכה בפטיש" או לא, שדעת רש"י (שבת עד, ב ד"ה תנור) שאין בזה משום מכה בפטיש, וכבר דנו בזה גדולי הפוסקים, וע"ע בדברי הגרש"ז (בנין שבת פ"ג ג).

לכאורה הדבר מובן רק אם מכה בפטיש תלוי בגמר מלאכה, שאז אם גמר המלאכה לא נעשה בידי, ומעשיו נעשו בשלב שקודם לזה, לא יתחייב על כך (ומשום שמה שהביא לתוצאה של גמר המלאכה אין זה עצם החיוב, אלא מה שעשה את הדבר שבו נגמרה המלאכה), אבל אם ענין מכה בפטיש הוא מלאכה חשובה, אם כן מה לי שנגמר מאליו, כל עוד אם עשאו בידי היה חייב עליו משום שעצם המלאכה חשובה היא יש לו להתחייב.

צריך לומר, שמאחר שבשונה משאר מלאכות שבת שמתבססות על יצירה מסויימת, כגון בנין או בישול, ושם יש מקום יותר לחייב על מלאכה שנגמרה מאליה, אם אירע כן על ידי מעשיו, הרי שבמלאכת מכה בפטיש אין משמעות של מלאכה ללא "חשיבות", וחשיבות זאת אינה נמדדת רק בתוצאת המלאכה, אלא בעיקר במעשה, ולכן ככל שהמלאכה נגמרת מאליה אין בה משום מלאכה חשובה ואין לחייב עליה כמכה בפטיש (וכיוצא בזה מצינו בדברי גדולי הפוסקים, שבמלאכת מכה בפטיש במקרה שאין כוונה אין כאן מלאכה כלל, ובשונה משאר המלאכות שבפסיק רישא אסור אפילו ללא כוונה).

נראה, שזהו הטעם שאין לחייב כמכה בפטיש על העיצוב הסופי של הגבס הרפואי. פעולת ההתאמה של הגבס אינה משמעותית לפני ההתקשות של החומר, ובעצמותה היא מינורית (הגבס מתאים ליד או לרגל גם לפני ההתאמה; ההתאמה אינה גורמת להחלקת החומר או עיצובו מחדש). משום כך יש להתייחס לכך כמלאכה הנגמרת מאליה, שכאמור אינה נחשבת כ"מכה בפטיש".

לסיום נעיר שתי הערות. הראשונה בענין הסרת גבס. בדרך כלל אין דחיפות להסיר את הגבס בשבת. אך לפעמים הגבס גורם לבעיה רפואית, כגון שלוחץ על ורידים. במקרה שיש בדבר חשש סכנה, כגון שניכרת מצוקה במחזור הדם בגפה, יש שהתירו להסירו בשבת, תוך המלצה לבצע זאת על ידי נכרי או בשינוי.

שנית, לגבי יציאה עם גבס לרשות הרבים:

בספר אהלי יעקב (ח"א סי' טו) מתיר לצאת עם גבס במקום שאין בו עירוב. ואכן הגבס בפשטות הנו טפל לגוף והדבר מותר. אך פעמים רבות מי שרגלו חבושה בגבס אינו יכול לצאת ללא הסתייעות במקל הליכה או בהליכון, ונשאלת השאלה האם מותר לו לצאת בהם בשבת במקום שבו אין עירוב.

בשו"ע (אורח חיים סימן שא, סעיף יז) נפסק:

"חיגר, שאינו יכול לילך בלא מקל, מותר לילך בו אפי' אינו קשור בו; אבל אם אפשר לו לילך זולתו, ואינו נוטלו אלא להחזיק עצמו, אסור. (וחולה שעמד מחליו דינו כחיגר)".

ההיתר לצאת במקל במקרה שאינו יכול ללכת בלעדיו מבואר בשבת (סה, ב), ומטעם שמאחר שאינו יכול ללכת בלא זה המקל טפל אליו ונחשב כנעלו. למרות זאת חששו חכמים למצב שבו לא ישתמש במקל ויטלטל אותו בידיו. לכן, רק כשברור שהאדם אינו מסוגל ללכת כלל ללא המקל, התירו לו לצאת עמו בשבת.

במשנה ברורה ובביאור הלכה ביאר, שהכלל בהלכה זו הוא שאם החולה מסוגל ללכת ללא מקל (או ללא תמיכה בקיר וכדומה) ארבע אמות או יותר (כ-2 מטרים), אסור לו לצאת למקום שאין בו עירוב עם מקל ההליכה שלו.

לכן, מי שרגלו חבושה בגבס ואינו יכול לנוע ללא מקל הליכה, מותר לו לצאת בו אפילו במקום שאין בו עירוב. אך יש לדעת שבמקרה שבו בבית הוא יכול להלך ללא תמיכת מקל והוא זקוק לו רק ביציאתו מחוץ לביתו, נחלקו הפוסקים, ואף שהמקל יש לו על מי לסמוך (עיין ערוך השלחן שם), מכל מקום עיקר הדין כהכרעת המשנה ברורה להחמיר בכך.